

ОБШИРИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА МУРОМЦЕВОЇ ОЛЬГИ ГЕОРГІЇВНИ

Висвітлено основні напрями та аспекти мовознавчої діяльності доктора філологічних наук, професора О. Г. Муромцевої. Проблеми історії мови, лексикології, морфології, стилістики, культури мови становлять багатогранну спадщину науковця. Роботи О. Г. Муромцевої в галузі мовознавства є актуальними для сучасного періоду розвитку української лінгвістики.

Ключові слова: історія мови, лексикологія, морфологія, стилістика, культура мови, соціо-лінгвістика.

Освещены главные направления и аспекты лингвистической работы доктора филологических наук, профессора О. Г. Муромцевой. Проблемы истории языка, лексикологии, морфологии, стилистики, культуры речи составляют многогранное наследие ученого. Научные работы О. Г. Муромцевой в области языкознания являются актуальными для современного периода развития украинской лингвистики.

Ключевые слова: история языка, лексикология, морфология, стилистика, культура речи, социолингвистика.

The article lightens up main principles and trends of linguistic work of Professor O. G. Muromtseva. Problems of language history, lexicology, morphology, stylistics, culture of language form versatile heritage of the scientist. Some of scientific activities of O. G. Muromtseva are still very topical for modern development of Ukrainian linguistics.

Keywords: language history, lexicology, morphology, stylistics, culture of language, language work.

У розмаїтому колі мовознавчих досліджень особливе місце посідає проблема вивчення наукової спадщини видатних учених, які своїми працями збагатили знання про мову, поглибили уявлення про мовні явища та їх функціонування, створили плідні наукові школи. У цьому напрямі не можна оминати творчий доробок Ольги Георгіївни Муромцевої, відомого вченого-мовознавця, доктора філологічних наук, професора, протягом багатьох років завідувача кафедри українознавства Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, якій 16 лютого 2013 року виповнилося б 75 років. Вивчення її наукової спадщини допомагає на новому рівні осмислити закономірності розвитку мови, стає поштовхом до появи сучасного бачення тематики й проблематики наукової творчості, спонукає до пошуку шляхів опису й аналізу мовних явищ. Саме тому актуальним та вмотивованим нині є звернення до творчого доробку професора О. Г. Муромцевої, дослідження її багатогранної роботи в галузі мовознавства.

Висвітленню багатонапрямних обширів наукової діяльності професора О. Г. Муромцевої присвячені статті С. І. Дорошенка, Л. І. Лисиченко, А. М. Нелюби, Н. І. Варич, В. Данильченка та ін. У них розкрито як високопрофесійні, так і особистісні риси вченого-мовознавця. Коло зацікавлень Ольги Георгіївни й справді було широке. Свідченням цього є понад 100 наукових праць у її доробку. Проте філологічних вершин вона досягла у сфері історії української літературної мови, лексикології, дериватології, морфології, стилістики й культури

мовлення, методики викладання української мови й соціолінгвістики. Варто назвати деякі з численних праць з цих галузей лінгвістики: наукові статті «Розвиток лексики української літературної мови в 60–70 роках XIX століття» (1979), «Запозичення у сфері суспільно-політичної української термінології» (1980), «Деякі питання семантичного розвитку української літературної мови внаслідок взаємодії з російською» (1981), «До проблеми престижу мови» (1983), «Головні процеси в розвитку лексичного складу української літературної мови другої половини XIX – першої половини XX століття» (1983), «Актуальні питання вивчення української мови у вищій школі» (1998) та ін.; курс лекцій «Культура мови вчителя» (1998), навчальні посібники «Методичні рекомендації до курсу «Культура мови вчителя» (1999), «Збірник вправ з сучасної української літературної мови: Морфеміка, словотвір, морфологія» (1999); українознавчі праці: «Рух за національне відродження й національну незалежність» (Рідний край. Навчальний посібник з народознавства, 1999) тощо.

Найвагомішою у творчому доробку Ольги Георгіївни є монографія «Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – першій половині XX століття» (1985). У монографії ґрунтовно розглянуто процеси розвитку лексичного складу української літературної мови на матеріалі художньої літератури, публіцистики, досліджено словотворчі процеси, запозичення слів і семантичні зміни, що сприяли збагаченню лексичного складу української літературної мови в другій половині XIX – першій половині XX століття, простежено внесок видатних представників українського слова у збагачення української літературної лексики. Розкрито тенденції розвитку лексико-синтаксичної системи української літературної мови досліджуваного періоду, а саме: використання народної мови як основного матеріалу літературної мови; збагачення словникового складу новими словами; розширення семантики різних груп лексики; стилістична диференціація словникового складу; подальше нормування літературної мови та ін. Звернуто увагу на особливу рису процесу збагачення лексичного складу – словотворчу й лексичну варіантність. Унаслідок спостереження за лексико-семантичними та словотворчими особливостями нових слів визначено напрям розвитку лексичного складу – до абстрактизації, що відповідало потребі української літературної мови.

Значне місце у творчому доробку Ольги Георгіївни посідає дослідження проблеми становлення української літературної мови. Цю проблему О. Г. Муромцева намагалася осягнути у всій повноті. Услід за Ю. Шевельовим (Ю. Шерехом), вона розглядала проблему становлення української літературної мови та роль українських письменників як Сходу, Центру, так і Заходу України, у її збагаченні, починаючи від Г. Сковороди, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Глібова, А. Свидницького, Марка Вовчка, П. Куліша, Ганни Барвінок, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, не оминаючи Ю. Федьковича, О. Маковея, І. Франка і завершуючи О. Кобилянською.

Однією з визначальних праць цієї тематики є стаття «Григорій Квітка-Основ'яненко в історії української літературної мови». У статті визначено роль і з'ясовано значення Г. Квітки у становленні норм української літературної мови. Уперше розглянуто мову Квітки цілісно, як «останній необхідний підготовчий етап на шляху формування української літературної мови» [5, с. 10], як джерело історичних досліджень лексики української мови. Мовні особливості прози письменника охарактеризовано з огляду на її лексичне й стилістичне розмаїття. Зазначено звернення письменника до різних шарів загальнонародної лексики, що стала основним інструментом художнього зображення в його творах: нейтральної, емоційно-

забарвленої, зокрема зменшено-пестливої, старокнижної (старослов'янізмів), які служили засобом індивідуалізації мови героїв, запозичень із європейських мов. У співавторстві з І. В. Муромцевим здійснено також лінгвостилістичний аналіз малої прози Квітки як зачинателя малих форм нової української прози.

Цікавою і новаторською є стаття О. Г. Муромцевої «Марко Вовчок», у якій відзначено особливу роль письменниці в розширенні лексичного потенціалу української мови. Акцентовано увагу на значно різноманітнішій, ніж у попередників, кольоровій палітрі, вживанні діалектизмів, архаїчних елементів задля створення різноманітних відтінків експресії: поважності, урочистості, схвильованості. Виділено словесні лейтмотиви – *воля-неволя*, які у творах письменниці обростають додатковими значеннями, емоційно-експресивними відтінками, що виводить слово за межі народно-розмовного вживання, робить його фактом літератури. Вони у творах Марка Вовчка є ключем до розкриття образів героїв, основою концепції багатьох творів, зокрема «Козачка», «Ледащиця», «Інститутка».

Дослідниця вперше помітила, що, на відміну від Г. Квітки-Основ'яненка, Марко Вовчок мало затримується на портретних рисах героя, а віддає перевагу створенню психологізованого портрета за допомогою лексики емоційно-експресивного плану. Учений звернув увагу на новий прийом, який попереджав подальший розвиток зображувальних засобів в українській літературі: застосування певної деталі в характеристиці дійової особи для підкреслення постійної риси. Вказано на мовне новаторство Марка Вовчка, яке полягає у творчому переосмисленні готового матеріалу, розширенні сполучуваності відомих слів і лексем, у творенні нових слів.

Особливо ґрунтовною є стаття О. Г. Муромцевої «Мова роману «Люборацькі» Анатолія Свидницького». Дослідниця майстерно проникає у творчу лабораторію письменника, вміло розкриваючи лексичне розмаїття, фразеологічне багатство, морфологічні й синтаксичні особливості мови художнього твору. Вдумливий погляд дослідниці окреслює як місце й роль письменника в загальнолітературному процесі, так і новаторську й оригінальну мовну практику, а також «неповторну манеру письма» [5, с. 47]. О. Г. Муромцева звертає увагу на вагомий компонент оповіді письменника – фольклоризм, відмінності у використанні якого полягають у характері використання, ступеня органічності фольклорних джерел та ступеня достовірності їх як засобу змалювання картин соціальної дійсності, у чому Свидницький став першопрохідцем в українській прозі, оскільки до нього згадані джерела використовувалися для змалювання селянства. Її увагу привертає вживання письменником лексичних засобів без обмежень: народна лексика, у якій розмовні інтонації поєднуються з книжними словами, урочистими конструкціями. Описуючи образно-семантичний аспект у зображенні явищ дійсності, О. Г. Муромцева вміло виявляє багатство художніх засобів письменника: емоційні метафори, в основі яких лежать персоніфіковані образи, метонімії, що виявляють авторське ставлення до описуваного, та найбільш уживаний засіб – різноманітні щодо структури порівняння усно-розмовного або фольклорного характеру, семантичною основою яких є конкретні значення слів, метафоричні епітети. Наполегливо виокремлено стилістичні шари лексики, серед яких особливе місце належить соціально-побутовій, конфесійній, лексиці шкільного життя. Проводячи паралель з російським письменником М. Пом'яловським, дослідниця наголошує, що А. Свидницький уперше в українській літературі звернувся до соціально-диференційованої лексики – жаргону школярів і учнів семінарії. Усебічно охарактеризовано вжиті письменником

елементи подільської говірки, що дозволяє автору розширити джерела української літературної мови та краще ознайомити читача з особливостями рідної місцевості.

Професор О. Г. Муромцева з'ясувала й описала також спеціальні функції фразеологізмів, що виступають засобом образної характеристики героїв, гіперболічно загострюють певні ситуації чи дії героїв, стають експресивними назвами дій, вчинків і станів, слугують засобом вираження загальноприйнятих норм часу, про який ідеться. Цікаво й розлого охарактеризовано синтаксичну організацію тексту роману, у якій письменник поєднав найсуттєвіші елементи синтаксису розмовного мовлення і народної творчості, ораторського мистецтва і старокнижної літератури, що, як уміло узагальнює вчений, «зумовило різноманітність фрази, багатство інтонацій і свіжість, динаміку ритмомелодики твору» [5, с. 48].

До наукових праць професора О. Г. Муромцевої, що висвітлюють проблеми становлення української літературної мови, належить, зокрема, стаття «Роль прози Юрія Федьковича в становленні української літературної мови на Буковині (60–70 рр. XIX ст.)», присвячена дослідженню мови прозових творів Юрія Федьковича. Автор зосереджує свій науковий пошук на соціокультурних чинниках розвитку української літературної мови в умовах територіального діалекту. Спираючись на праці І. Огієнка, дослідниця детально аналізує мову творів Ю. Федьковича, визначаючи його зачинателем західноукраїнського варіанта української літературної мови. Дослідниця переконливо доводить, що у прозі Ю. Федьковича органічно поєднані, з одного боку, тяжіння письменника до народнопоетичної стихії, етнографічно-побутового опису (використання фольклорних сюжетів, пісень, легенд, вірувань, обрядів, народно-розмовної лексики), з іншого – до літературних традицій, сформованих у творах як письменників-романтиків (М. Шашкевича, М. Устиновича, М. Чайковського), так і майстрів реалістичного напрямку (Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка). Це важливе положення заклало підґрунтя для подальшого порівняльного аналізу мови творів Юрія Федьковича та Марка Вовчка, логічним продовженням якого стало виявлення специфічного для Ю. Федьковича добору лексичних засобів та особливостей використання ключових слів-символів.

Науковий аналіз мови творів Юрія Федьковича, здійснений професором О. Г. Муромцевою, позначений рисами глибини, всебічності, прагненням достовірно виокремити в об'єкті дослідження ті елементи, які допомагають розкрити малодосліджений аспект важливої проблеми становлення української літературної мови, а саме – особливості варіантного вияву літературної мови залежно від панівної ролі того чи іншого територіального діалекту. Це визначає високу теоретичну цінність наукових праць ученого, їх непересічне значення для формування послідовної та несуперечливої концепції в дослідженні актуальної наукової проблеми.

Зацікавлення дослідниці в царині питань розвитку і становлення української літературної мови зреалізовані і в статтях, присвячених мові творів П. Куліша: «Мова прозових творів П. Куліша» та «П. Куліш як оновлювач і творець української літературної мови». Високо оцінюючи постать П. Куліша в історії української літератури, автор прагне розкрити роль письменника в оновленні та збагаченні української літературної мови. Дослідниця здійснила кропітку роботу в пошуках матеріалів, де виявляє себе Кулішева концепція слова, виражена в листах, віршах статтях, і ознайомлення читача з цією концепцією має неабияку наукову значущість. З'ясування позиції письменника в мовному питанні озброїло авторку незаперечними аргументами в її полеміці з офіційним мовознавством, яке спотворювало погляди П. Куліша й недооцінювало його внесок у розвиток української лі-

тературної мови. Важливим здобутком професора О. Г. Муромцевої є те, що вона визначила аспекти вивчення мови П. Куліша, кожен із яких міг би бути темою окремого дисертаційного дослідження. В аналізованих статтях авторка подає прекрасні зразки тонкого мовно-стилістичного аналізу художніх творів П. Куліша. Її увагу привертає використання письменником засобів усного розмовного мовлення, що виявляє себе в синтаксисі творів; звернення письменника до емоційно-експресивної лексики; використання елементів української мови XIX століття; архаїчна та історична лексика як чинник індивідуалізації мови персонажів; художнє навантаження слів абстрактної семантики; лексика як засіб створення історичного колориту; метафоричність авторського мовлення; мовні засоби образності тощо.

Вагомим внеском у розроблення проблем історії української літературної мови та ідіостилю письменника є статті, присвячені вивченню мови класиків української літератури: «Іван Нечуй-Левицький в історії української літературної мови», «Панас Мирний в історії української літературної мови», «Іван Франко (мова прозових творів)». Ґрунтовно розглядаючи семантику концептуальних слів як засіб розкриття ідейно-художнього змісту тексту, автор доходить висновку про те, що вираження основних засадничих складників авторської концепції пов'язане з активізацією в мові художнього твору певних груп слів, наприклад, абстрактної лексики народнорозмовної мови, а також творенням нових слів, розширенням їхньої семантики, збагаченням новими конотаціями. Дослідниця аргументовано доводить, що стрижневі концептуальні слова в епічних творах Панаса Мирного об'єднані в опозиції, які об'єктивно відображають єдність протилежних понять – добра і зла, високого й низького, ідеального й матеріального, що символізує намагання письменника дати системну організацію як словесного, так і образно-поняттєвого матеріалу. Увага до абстрактної лексики, прагнення виявити її ідейно-композиційну роль у художній тканині твору спонукає вченого дослідити й залучення письменниками відповідних слів до змалювання психології героїв. Цей аспект аналізу тим більш актуальний, що письменники, ідіостилю яких розглядає авторка, за її спостереженнями, значно ширше порівняно з попередниками вводили абстрактну лексику у свої твори, розширювали її склад шляхом переосмислення відомих слів та творення нових. Надзвичайно глибоко професор О. Г. Муромцева аналізує семантичні зв'язки слів у творах класиків, демонструючи оригінальне бачення реалізації лексичного значення слова в контексті. У цих частинах аналізу ідіостилю письменника Ольга Георгіївна виявила себе тонким стилістом, здатним відчувати всі відтінки лексичних барв та конотацій, знавцем творчої манери письменника, майстром логічно стрункого, аргументованого та вмотивованого наукового опису.

У статті «Роль мовної практики О. Кобилянської в збагаченні семантичної структури слова» О. Г. Муромцева ставить за мету знайти у творах письменниці ті нові, за словами В. Виноградова, «прирошення смислу», які внесла О. Кобилянська в семантику українського слова, і вміло виявляє їх. Увагу дослідниці привертають мовні прийоми, властиві представникам символізму, зокрема виділення слів-символів, а отже, й посилена увага до семантики слова. Учений виявляє способи, якими письменниця досягла природження смислів: слово-домінанта винесене в заголовок («Людина» – «Царівна» – «Земля»); використання словесних лейтмотивів («Через кладку», «Ніоба»), що визначають ідейну й художню концепцію твору.

Визначальною рисою праць професора О. Г. Муромцевої як мовознавця є поєднання системності, ґрунтовності та всебічності в будь-якому з її наукових

досліджень, прагнення до комплексного розкриття наукової концепції. У статтях, присвячених мові творів І. Нечуя-Левицького та І. Франка, Ольга Георгіївна послідовно розглядає лексичне багатство прози письменників, їхні здобутки в галузі словотвору, стилістичне використання морфологічних форм і категорій, риси синтаксису, виразно підкріплюючи наукові висновки багатим і переконливим ілюстративним матеріалом. Її детальний науковий опис вводить читача у творчу лабораторію письменника, допомагає збагнути стилістичні тонкощі, напрям його мовних пошуків, що забезпечує поглиблене розуміння як літературного процесу, так і шляхів розвитку української літературної мови.

Книга професора О. Г. Муромцевої «З історії української літературної мови» (2008) є, безумовно, вдалою спробою всебічного дослідження процесів розвитку української літературної мови другої половини XIX століття – першої половини XX століття. Окремі статті, присвячені мові художніх творів видатних українських письменників, об'єднані концептуальним підходом до аналізу ідіостилію, пронизані єдиною ідеєю виявлення закономірностей функціонування мовних елементів. Зібрані разом, вони достовірно відображають складну картину утвердження питомих українських мовних явищ, їх збагачення та гармонізації. Ця книга стала, без сумніву, помітним доробком в українському мовознавстві, що широко висвітлив процес еволюції стилів у художньому мовленні.

Професор О. Г. Муромцева не обмежувала свою творчість винятково науковою роботою. Великого значення вона приділяла популяризації української мови та культури. Ось чому з-поміж різноманітних аспектів наукової діяльності О. Г. Муромцевої вагоме місце посідає робота з укладання енциклопедії «Українська мова» (2000). Енциклопедичні статті О. Г. Муромцевої – це своєрідний спектр її наукових зацікавлень, напрямів дослідницької думки, крок щодо утвердження стилю академічного письма, широкої популяризації знань з української мови.

О. Г. Муромцева уклала статті щодо визначення та характеристики окремих груп лексики («Англіцизм», «Галичанізм», «Германізм»), мовних типів («Язичіє»), варіантів та напрямів розвитку мови («Західно-українська мовно-літературна практика», «Українсько-німецькі мовні контакти» (у співавторстві із В. В. Скачковою)), постатей відомих мовознавців («Гладкий Петро Дмитрович» (у співавторстві із З. Т. Франко), «Курило Олена Борисівна», «Лисиченко Лідія Андріївна», «Наконечний Микола Федорович»).

У статті «Галичанізм» професор О. Г. Муромцева характеризує слова, стійкі словосполучення, словоформи, синтаксичні конструкції, що набули поширення в українській літературній мові кінця XIX – початку XX ст. під впливом західно-української мовно-літературної практики, виникли в ході дискусії 90-х рр. XIX ст., найактивніше використовувалися Б. Грінченком та І. Нечум-Левицьким [6, с. 86]. Західноукраїнську мовно-літературну практику О. Г. Муромцева характеризує як таку, що, маючи специфічні самобутні риси, зумовлені історичними, геополітичними чинниками, помітно збагатила українську літературну мову, зокрема словами абстрактного характеру, термінами різних галузей знань, суспільного життя тощо. Зазначаючи наявність архаїчних, діалектних особливостей, впливу польської, німецької, румунської, угорської мов, професор О. Г. Муромцева наголошує на значній ролі західноукраїнської мовно-літературної практики для процесів подальшої демократизації української літературної мови, започаткованих М. Шашкевичем, І. Вагилевичем, Я. Головацьким в альманасі «Русалка Дністровая» [6, с. 182–183].

З-поміж інших праць, де проаналізовано групи іншомовної лексики, можна назвати статті про англiцизми та германізми, автор визначає їх як різновиди запозичень: слова, окремі значення, вислови тощо, які запозичені відповідно з англійської чи німецької мов або перекладені чи утворені за їх зразком. Як зазначено у статті, ці лексеми, з одного боку, сприймаються як іншомовний елемент, з іншого – вони зберігають фонетичні, словотвірні, семантичні ознаки свого походження. В українському мовознавстві XIX ст. визначають як час активного проникнення англiцизмів в українську мову через посередництво російської, польської, німецької. Саме тому особливо цінним є те, що, простежуючи українсько-німецькі мовні контакти, професорка подає необхідні історико-культурні, політико-географічні, соціально-економічні коментарі, пояснення, наводить характеристичні, промовисті приклади для наочної демонстрації етапів взаємодії мов [6, с. 682–683].

Серед праць професора О. Г. Муромцевої про видатних діячів української культури на особливу увагу заслуговують статті про О. Б. Курило, українського мовознавця, педагога, автора численних праць із проблем нормалізації та культури української літературної мови, граматики, діалектології, етнографії, фонології, укладача багатьох термінологічних словників, зокрема «Російсько-українського словничка медичної термінології», «Словника української фізичної термінології (Проект)» тощо [6, с. 266], а також про українського вченого, мовознавця М. Ф. Наконечного, який протягом 1928–1971 (з перервами) викладав українську та польську мови в Харківському університеті, автора видатних праць з фонетики, орфоєпії, історії та культури української мови, співавтора «Практичного російсько-українського словника» (1926), укладача посібника «Українська мова» (1928), редактора «Російсько-українського фразеологічного словника» І. Виргана та М. Пилинської тощо [6, с. 370].

В енциклопедії «Українська мова» О. Г. Муромцева уклала також статтю про доктора філологічних наук, професора Л. А. Лисиченко, яка протягом багатьох років завідувала кафедрою української мови Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, автора праць з лексикології та семантики: «Лексикологія сучасної української мови (семантична структура слова)» (1977), науково-популярної книги «Бесіди про рідне слово (Слово та його значення)» та інших [6, с. 289]. У статті про українського мовознавця, поета, редактора Інституту української наукової мови УАН М. Д. Гладкого доктор філологічних наук О. Г. Муромцева наголошує на плідному доробку вченого, наводить його вагомні праці: «Українська мова. Історичний нарис української мови», «Розвиток українського літературного язика», «Мова нашої преси» тощо, позповідає про роки безпідставного ув'язнення та реабілітації [6, с. 92].

Статті доктора філологічних наук О. Г. Муромцевої в енциклопедії «Українська мова» свідчать про значний внесок ученого в розвиток академічної лінгвістики, дають змогу збагнути вартість та вагу чіткого, лаконічного, енциклопедичного слова. Глибинне бачення лінгвістичних процесів, особливостей розвитку мовознавчої науки й мови як живого джерела, документальність та хронологічність аналізу мовних явищ, пильно та уважно виконаний підбір мовних фактів, чітка відповідність композиції та структурі енциклопедичної статті, виваженість висновків та прогнозів, – прикметні ознаки стилю професора О. Г. Муромцевої.

Ще один вектор наукових зацікавлень професора О. Г. Муромцевої мав різне практичне спрямування. Це культура рідної мови, галузь, розроблення якої за умов утвердження національного відродження набуває державної ваги. У цьому зв'язку надзвичайно на часі стала праця Ольги Георгіївни «Культура мови

вчителя», спрямована на ознайомлення студентів та вчителів з головними засадами культури усного та писемного мовлення, а також нормами сучасної української літературної мови, формування стійкого інтересу до рідної мови та шляхів удосконалення власного мовлення, прищеплення навичок усного спілкування в тісному колі та перед широким загалом. Книга містить багато корисних практичних рекомендацій щодо поліпшення мовлення та підвищення його культури, уживання слів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій. Попри назву, що визначає аудиторію читачів як учителів чи майбутніх учителів, праця добре прислужилася студентам нефілологічних факультетів, фахівцям різноманітного спрямування, громадянам, які прагнуть досконало знати рідну мову. Ця книга стала вагомим складником у величезній роботі з популяризації української мови, її утвердження в офіційному, фаховому та повсякденному спілкуванні, яку подвижницьки здійснювала професор О. Г. Муромцева.

Багаторічна науково-педагогічна діяльність Ольги Георгіївни була пов'язана з Харківським національним педагогічним університетом імені Г. С. Сковороди, куди вона прийшла працювати у 1964 році після закінчення Харківського національного університету ім. В. Каразіна (тоді ще – Харківського державного університету ім. М. Горького). Викладач, доцент, професор (від 1988 року), завідувач кафедри українознавства (протягом 1992–2001 років) – такий шлях пройшла Ольга Георгіївна у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Саме професор О. Г. Муромцева у 1992 році ініціювала створення кафедри українознавства як важливої ланки розбудови народознавчих дисциплін і зуміла згуртувати прекрасний колектив досвідчених та молодих викладачів. Як завідувач і провідний професор кафедри, вона з ентузіазмом взялася за розроблення нових курсів, які дійсно збагатили систему викладання в педагогічному університеті: «Культура мови вчителя», «Ораторське мистецтво», «Народознавство», «Українська мова (за професійним спрямуванням)». О. Г. Муромцевій було притаманне мислення на перспективу, вміння узгодити проблеми сьогодення зі стрижневими завданнями наукового зростання кафедри. Ольга Георгіївна зуміла створити на кафедрі особливу атмосферу взаєморозуміння, взаємоповаги, щирості, співтворчості. Вона стала інтелектуальним, емоційним і науковим центром кафедри, навколо якого гуртувалися молоді й досвідчені викладачі. Як людина й науковець, Ольга Георгіївна незмінно була уважною до колег. Її мудрі поради спонукали викладачів кафедри до наукових пошуків. Як глибокий і вдумливий науковий керівник вона надзвичайно вдало обирала напрями наукових досліджень аспірантів та молодих учених, вміло спрямовувала шляхи наукових пошуків. Під її керівництвом здобули звання кандидата наук 10 аспірантів та здобувачів.

Зустрічаючись з Ольгою Георгіївною, усі відзначали її надзвичайну людяність, здатність перейматися турботами іншої людини, душевну рівновагу. Вона приваблювала щирістю й безпосередністю, душевною теплотою й щедрістю, сердечністю й лагідністю. Наділена почуттям такту, делікатності, відповідальності, вона вміла щиро радіти успіхам колег, завжди готова була допомогти, наснажувала своєю енергією до творчої діяльності. Вимоглива до себе, вона була вимогливою у кращому розумінні цього слова і до інших.

Ольга Георгіївна була людиною широкої ерудиції, сформованої на глибоких системних знаннях у галузі української мови та літератури. Їй були властиві світлий розум, оригінальність мислення. Ольга Георгіївна – Людина Слова і Діла, надзвичайно обов'язкова, пунктуальна, ніколи не зволікала з виконанням справ –

ці риси свого характеру вона невтомно прищеплювала й своїм учням (студентам, аспірантам, докторантам, колегам).

Ольга Георгіївна була добрим лектором, який умів захопити аудиторію логікою своїх міркувань, оригінальністю тлумачень, самобутністю наукових поглядів, концептуальністю викладу. Її любили студенти, котрі через роки з теплотою й щирістю згадували хвилини спілкування з надзвичайно ерудованим професором. Для поліпшення викладання курсів вона започаткувала створення навчальних програм, підручників, методичних посібників, курсів лекцій, які протягом багатьох років допомагали і допомагають сьогодні студентам в успішному оволодінні мовною майстерністю.

Небуденним, незвичайним, душевним було ставлення Ольги Георгіївни до української мови. Росіянка за походженням, вона була справжньою україркою за мисленням і світовідчуттям. Мова українська для неї – це стан душі, кривий зв'язок із землею, людьми, історією, національною пам'яттю. Таке ставлення до української мови насажувало колег і просто знайомих – людей, які не пов'язали своє професійне життя з українською мовою, але які зуміли полюбити цю мову завдяки спілкуванню з Ольгою Георгіївною. Вона несла світло в студентську аудиторію, виховуючи істинний патріотизм і національну гідність у молоді. Уболівання за мову виходило далеко за межі кафедри й університету. Ольга Георгіївна не тільки неодноразово зверталася до представників міської влади з питань повернення історичного обличчя місту Харкову, а й була ініціатором створення обласного відділення Товариства української мови ім. Т. Шевченка, що реально сприяло українізації Харківщини.

Значна кількість праць Ольги Георгіївни, у яких гармонійно переплітались наукові здобутки й патріотичні поривання, присвячена стану й статусу української мови в Харкові. Це додавало піднесення престижу української мови, її популяризації серед широких верств населення.

Розмах наукової, націєтворчої діяльності Ольги Георгіївни сягав всеукраїнського й міжнародного рівнів. Зокрема її популяризаторська праця сприяла поверненню до вітчизняного читача творів Івана Багряного. Професор О. Г. Муромцева здійснила наукове редагування бібліографічного покажчика (1996) та художніх творів (2000) відомого українського письменника, патріота, політичного діяча, якого незаслужено на тривалий час було вилучено з офіційної української літератури. Така робота потребувала неабияких зусиль: адже необхідно було, зберігаючи лексичні особливості мови письменника, виправити окремі діалектні форми та слова, що утруднювали розуміння тексту, відповідно до норм сучасного правопису в Україні, витлумачити іншомовні слова, опрацювати пунктуацію тощо. І на все це вистачало часу й сили. Друзі професора Муромцевої досі пригадують, із яким захопленням Ольга Георгіївна розповідала про народознавчий календар «Криниченька» (2000), який вона підготувала з метою популяризації національних звичаїв і традицій, а також задля започаткування україномовних видань такого зразка. Варто також назвати глибоко аналітичні виступи Ольги Георгіївни, підготовлені у співавторстві з її чоловіком, професором кафедри української мови Харківського національного університету ім. В. Каразіна Ігорем Вікторовичем Муромцевим, на IV й V Міжнародних конгресах україністів у Харкові (1996 рік) та в Одесі (1999 рік), Міжнародному з'їзді славістів, Міжнародному конгресі української інтелігенції.

Прагнучи вивести здобутки українознавчої науки на світовий рівень, Ольга Георгіївна плідно співпрацювала з видатним мовознавцем сучасності, хар-

ків'янином за походженням, професором Гарвардського університету Ю. Шевельовим (Юрієм Шерехом), спілкувалася з ним, популяризувала його твори. Це додавало вагомості українській науці, її світовому визнанню.

За видатні досягнення в галузі науки Рада директорів Американського інституту біографій обрала Ольгу Муромцеву почесним членом жіночої професійно-консультаційної ради, а її ім'я занесено до бібліографічного довідника «Видатні жінки-науковці».

Ім'я видатного мовознавця професора О. Г. Муромцевої занесено до енциклопедії «Українська мова».

Професор О. Г. Муромцева була нагороджена знаком «Відмінник народної освіти УРСР».

За глибиною досліджень наукові праці професора О. Г. Муромцевої належать до таких, що мають загальнолюдську цінність, оскільки, відбиваючи риси особистості автора, перейняті шляхетною метою – плекати культуру української мови. Ось чому подальший аналіз наукової спадщини О. Г. Муромцевої сприятиме поглибленню знання про мову, мовні явища та їх функціонування.

Бібліографічні посилання

1. **Варич Н. І.** На крилах мудрості й добра / Н. І. Варич, А. М. Нелюба // Лінгвістичні дослідження. – Х., 2002. – С. 6–7.
2. **Дорошенко С. І.** Муромцева Ольга Георгіївна / С. І. Дорошенко // Українська мова: Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана. – Вид. 2-ге. – 2004. – С. 384.
3. **Муромцева Ольга Георгіївна** // Професори Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2006. – С. 73.
4. **Муромцева О. Г.** Розвиток лексики української літературної мови у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – Х. : Вища шк., 1985. – 152 с.
5. **Муромцева О.** З історії української літературної мови. Вибрані праці / О. Г. Муромцева. – Х., 2008. – 229 с.
6. **Українська мова : Енциклопедія** / за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.

Надійшла до редколегії 18.02.13